

International Journal Of Turkish Academic Studies

Vol 3. • Num.1. • June 2022

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 6 Haziran 2022

Gönderim Tarihi: 29 Mart 2022

Yayımlanma Tarihi: 16 Haziran 2022

Atıf Künyesi: ARSLAN, Fatih & GÜÇLÜ DEMİR Aybüke (2022), “Kimlik Aynasındaki Kırılma: Faruk Duman Öyküsü...”, **International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 3, S. 1, s. 53-67

KİMLİK AYNASINDAKİ KIRILMA: FARUK DUMAN ÖYKÜSÜ...

Fatih ARSLAN¹

Aybüke GÜÇLÜ DEMİR²

10.54566/turas.1095172

ÖZ

Son yıllarda bireysel ve toplumsal alanların geçirdiği siyasi, ekonomik, psikolojik, bilimsel ve kültürel değişimlerin etkisiyle sosyal bilimlerde içerisindedeki açıklayıcı bir konum kazanan kimlik, kişilerin bireysel özelliklerini ve yaşam alanlarındaki yerlerini belirlemede önemli bir kavram haline gelmiştir. Bu sebeple insanın yeryüzündeki yerini sorgulayan veya yansıtan her bilimsel alan, kimlik kavramından yararlanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada da kimlik kavramını oluşturan bireysel ve toplumsal etkilerin, insanı temel ölçütleri arasında sıralayan edebiyat dünyasındaki yansımalarının genel çerçevesini çizmek ve bu

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: farslan@firat.edu.tr, ORCID 0000-0002-9231-1820

² Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi, E-Posta: aybukeguclu21@gmail.com, ORCID 0000-0002-5356-6505

yansımının görüldüğü edebi türler içinde yer alan öykünün varlık alanı olan kişilerdeki kimlik oluşununun nasıl gerçekleştiğini ortaya çıkarmak amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın başlangıcında kimlik kavramının tanımlanması yapılarak, son dönemin önemli yazarlarından olan Faruk Duman'ın öyküleri üzerinden edebi metinlerde yer alan kimlik yansımalarının modellenmesinin yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik Kavramı, Bireysel ve Sosyal (Kolektif) Kimlik, Faruk Duman,  yk .

BREAKTHROUGH THE IDENTITY MIRROR: THE STORY OF FARUK DUMAN...

ABSTRACT

Identity, which has gained an explanatory position in social sciences due to the political, economic, psychological, scientific and cultural changes that individual and social fields have undergone in recent years, has become an important concept in determining the individual characteristics of people and their place in their living spaces. For this reason, every scientific field that questions or reflects the place of man on earth has started to benefit from the concept of identity.

In this study, it is aimed to draw the general framework of the reflection of the individual and social effects that make up the concept of identity in the world of literature, which ranks the human among its basic criteria, and to reveal how the identity formation occurs in the people who are the field of existence of the story, which is among the literary genres in which this reflection is seen. In this context, by defining the concept of identity at the beginning of our study, it is aimed to model the reflections of identity in literary texts through the stories of Faruk Duman, one of the important writers of the last period.

Keywords: Concept of Identity, Individual and Social (Collective) Identity, Faruk Duman, Story.

GİRİŐ

Yirminci yüzyıldan sonra psikoloji, sosyoloji, edebiyat, felsefe, antropoloji gibi bilimsel alanlardaki değişimler ve yeni oluşumlar sosyal bilimlerin varlık alanını ve etkisini genişletmiştir. Özellikle siyasi, sosyal, ekonomik, dini, teknolojik ve kültürel alanların geçirdiği değişimlerin etkisiyle birlikte sosyal bilimler kapsamında yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramlardan biri de "kimlik"tir. Bu kavrama yönelik ilk tanımı aslında 17. ve 18. yüzyıllar arasında John Locke yapmıştır. Locke, kimliği "hatırlatma, idrak ve şuurluluk hali olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre kimlik, insanların düşünme, kendilerini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin asli ve değişmez karakteri olarak tanımlanmıştır. (...) Leibnitz, Kant ve Kierkegaard da kimliği genelde Locke ile aynı paralelde yorumlamıştır." ( zt rk, 2007: 5). Dilsel bir terim olarak ise kimlik, süreklilik ve aynılık içeren Latince "idem" kökünden

oluşmaktadır. İngilizce’de Latince olan “identites” kelimesinden gelen “identity” ile karşılık bulan kimliğin, Türkçe’de karşılığı ise “hüviyyet”tir. Kimliğin adlandırması “uzun bir tarihi serüvene sahip olmakla birlikte popüler olarak yirminci yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.” (Marshall, 2005: 405). Modernleşmeyle birlikte insanın kendi içindeki kabuğunu kırarak varlığının kendine has özelliklerini topluma anlatmasını sağlayan kimlik kavramı, bugün psikoloji, sosyoloji, felsefe, edebiyat gibi birçok alanın konusu olmaktadır. Çünkü kimlik, insanlığın zihninde ve dil dünyasında açıklanması beklenen bir konudur.

Kuramsal olarak felsefe alanında kimlik, varlığın varoluşsal yapısının epistemolojik, etik, ontolojik ve estetik gibi unsurların etkisi sonucu oluşmuş gerçekliğidir. Sosyoloji alanının kimlik bakışını ortaya çıkaran ise; “Tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üreten ve üretmeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden etkilenecek oluşturulur ve insanın kendisini kendi gözünde, diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü” (Göktolga, 2012: 79) yansıtan kavramlar üzerinde durulması gerektiğini savunan görüştür.

Psikolojide ise araştırmacılar, benliği ve kişiliği temele yerleştirerek bu bağlamda kimliği çözümlemeye ve adlandırmaya çalışırlar. Böylece kimlik, bireyi diğer bireylerden farklılaştıran ve ayrı konumlandıran tutarlı ve yapılanmış göstergeler haline gelmektedir.

İnsanı temel alan sosyal bilimlerde dünyasında kimliğe dair yapılan tanımlamaların ardından, kimliği merkeze alan birçok kuram teorisi üretilmiştir. Psiko-sosyal alanda kimlik üzerine çalışanların başında gelen Erik Erikson’un “insanın olmak isteği şey ile dünyanın olmasına izin verdiği şeyin buluşma noktası” (Anık, 2012: 31) diye tanımladığı kimlik üzerine, Freud’un psikanaliz kuramının etkisi altında sekiz evreli bir kuram oluşturur; Marcia’nın da “bireyin dürtülerinin, inançlarının ve kişisel geçmişinin dinamik bir örgütlemesi” (Atak, 2011: 164) diye tanımladığı kimliği, statülere (dağınık, ipotekli, moratoryum) ayırarak açıkladığı kimlik kuramı vardır; Berzonsky’nin ise bilişsel süreçler altında açıkladığı kimlik stilleri (bilgi yönelimli, kaçınma yönelimli, norm yönelimli) adı altında adlandırdığı kimlik kuramı bulunmaktadır.

1970’lere gelindiğinde ise sosyoloji alanında, psikolojinin bireyi temel alan kimlik kuramlarına karşı çıkan Henri Tajvel ve öğrencisi John Turner sosyal kimlik teorisini kuramlaştırdılar. Bu kuramda, bireyin kendini topluluğa göre tanımladığını ve bu şekilde özdeşim kurarak sosyal bir kimlik oluşturduğunu savunur. Sosyolojik gelenek içinde var olan diğer bir kimlik kuramcısı da George Herbert Mead’dır. Sembolik etkileşim çevresinde kuramını şekillendiren Mead, “Chicago Sosyoloji Okulu” temsilcileri Ernest Burgess, Isaac Thomas ve Robert Park’ın bireysel sembolik etkileşim görüşlerini toplulukların çevrelerindeki nesnelere, sembollere ve insanlara verdiği yeni anlamlandırma ile birleştirerek kimliğin inşa edildiğini savunmaktadır.

Anthony Giddens'in "Yapılaşma" kuramı, sosyolojik bakış açısıyla kimlik üzerinde etkinliği olan bir kuramdır. Çünkü Giddens'in düşüncesi; yapısalcılık-postyapısalcılık, fenomolojik, hermenötik gibi yaklaşımlardaki sorunlar olan "insan eyleminin niteliğine ve eylemde bulunulan benliğe (özneye), (birey ve toplum arasındaki) etkileşimin nasıl kavramlaştırılması gerektiğine ve bu etkileşimin toplumsal kurumlarla olan ilişkisine yöneliktir." (Anık, 2012: 36). Böylelikle bireyi ve toplumu yansıtan kimlikler ortaya çıktığını savunan bir görüş ortaya çıkmıştır.

Çeşitli alanlarda ortaya çıkan ve sıralanan kimlik kuramları, bireysel kimlik ve sosyal kimlik (kolektif kimlik) tasnifleri üzerine oluşturulduğu görülmektedir. Bireysel kimlik, "bir bireyi diğer herkesten ayırt eden derin varlığıdır, onu kendisine en çok benzeyenlerden bile tümüyle farklı kılan şeyi, kendisinin hem merkezi hem de kapsayıcı hususiyetidir." (Goffman, 2014: 96). Kolektif kimlik ise, "bir kültürün taşıdığı norm, değer, sosyal kontrol vb. gibi topluma has özelliklerin benimsenmesi ve bunlara benzeşmek suretiyle edinilen toplumsal kimlik anlamına gelmektedir." (Tural, 1988: 62). Bu iki temel unsur üzerine şekillenen kimlik kuramları, bugün insanın en büyük hazine kabul edildiği edebiyat biliminde de önemli bir yer edinmektedir. Özellikle kimlik kavramı daha bilimsel bir şekil haline gelmeden, modern edebiyatın kurucusu olarak yer alan ve döneminin gerçeklerini yansıtan Cervantes'in ilk modern roman olarak kabul edilen eseri *Don Kısot*, var olan eski kimlik yani hayali kimliği eleştirilirken yerine yeni kimlik olan realist kimliğin inşasında geçen evreleri ortaya koymaktadır. Bu durum edebiyatın kurguladığı kişiler dünyasının temelini, gerçek insan kimliğinin özelliklerine dayandırdığını göstermektedir. İnsan kimliği, "başına buyruk aidiyetlerin birbirine eklemeleri anlamına gelmez; kimlik bir 'yamalı bohça' değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır." (Maalouf, 2015: 27). Bu görüş ışığında edebiyatta kurmaca dünyasının tuvaline yansıttığı gerçek hayattan karakterleri ve tipleri, toplumsal hayattaki değişimlerle ortaya çıkan bireysel ve kolektif kimlik kuramlarına göre oluşturmaktadır. Özellikle modernizm ve postmodernizm etkileri ile edebiyat dünyasında bireyin temel alınması ve insanın toplum içindeki yansımaya yönelik, kurmaca metinlerde kimlik kavramının önemini artırmıştır.

Türk edebiyatında da yazarlar tarafından metin içindeki kişilerin özellikleri oluşturulurken, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kimliğin kuramsal çerçevesinden yararlanılmıştır. Çalışmamızın temel amacı da edebiyatımızda farklı disiplinlerden yararlanarak oluşturulan kişi kimliklerinin kuramsal tespitini yapmak için, son dönemin güçlü kalemlerinden olan Faruk Duman'ın öyküleri ele alınmıştır. Bu amaçla Duman'ın öykülerinin merkezi olan kişiler dünyasının sahip olduğu kimlik yayılımını, bireysel ve sosyal yani kolektif kimlik özelliklerine göre adlandırması ve kuramsal çerçevede açıklanmasını gerçekleştirmeye çalışacağız.

1. Kimlik Kuyusundaki Kanca: Faruk Duman

Yazın hayatına öykü türü ile başlayan Faruk Duman, türe dair bakışını şöyle açıklamaktadır:

“Öykü, bıçak sırtıdır. Bir şiiri belki unutulmaz bir dizeyle kurtarabilirsiniz; ama öykü olması dileği ile yazdığınız bir metin öyledir ki, o fikirden öykü ya olur ya olmaz. Bu nedenle aceleye gelmiyor, sabır ve çalışma istiyor. Öyküyü, beklemeniz gerekir.” (Öztunç, 2012: 31).

Bu düşünceler dahilinde öykülerini oluşturan Duman, kendine özgü kurgu dünyasını oluşturarak iç konuşma, ruh çözümlemeleri ve doğa unsurlarının yansıtma gibi kurgulama tekniklerinden yararlanmaktadır. Yarattığı kurgusal alanda var olan öykülerinde; geçmişe, özellikle de çocukluğa özlem, kıskançlık, üzüntü, aşk, sınırsız mutluluk, sevgi gibi insani durumları işlerken öznelliğini vurgulayan bir dil yaratmaktadır. Özellikle eserlerinde tek kelimeden oluşan cümlelerin varlığı ve yarım bırakılan ifadelerin oluşturduğu cümle yapısı oyunları ile öykü yazımını oluştururken farklı bir patikadan ilerleyerek, öykü dünyasında yol almaya devam etmektedir.

Yarattığı öykü dünyasında yol alama eylemini daha çok öykü kişileri üzerinde yoğunlaşarak okura aktaran Duman, insanı sahip olduğu akıl denilen var oluş üstünlüğü, hisleri ve yaşadığı hadiseleri birleştirerek yaşamının her döneminde farklı bir şekilde bulunabilen bir ırk pozisyonunu şeklinde öykülerinde ele almıştır. Bu yapılaşma şekli aslında gerçek hayatta da insanın var olduğundan beri akıl-his ve yaşam üçgeninde geçirdiği üç evreden oluşur:

“1. İnsan kendini yitirmiş, çevresindeki şeylere gömülüp batmış gibi duyar; ötekileştirme’dir bu. 2. İnsan güçlü bir çabayla kendi iç dünyasına çekilerek çevresindeki şeyler ve onlara egemen olma olasılığı üstüne fikirler oluşturur; bu benliğe dalma’dır. Romalıların düşünsel yaşam dedikleri, Yunanlıların theoretikos bios’u, theoria’sı. 3. İnsan yeniden dünyada belirerek önceden tasarlanmış bir plana göre harekete geçer; bu da eylem, aktif yaşam, praxis’tir.” (Gasset, 2019: 40-41).

Bu oluşumu gerçekleştiren insan, kimlik kuyusunda çıkardığı iyi ya da kötü bir kimlikle toplum içerisinde kendini temsil edecektir. Faruk Duman da öykü dünyasında ön plana çıkardığı kişilerin yansıttığı kimlikleri oluştururken “ötekileştirme, benliğe dalma ve eyleme geçme” aşamalarından geçirek kimlik kazanma eyleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Özellikle toplum içerisinde orta ya da alt sınıfa ait olan insanların yansıttığı özellikleri, okuyucuya ötekileştirerek sunması ve öykü anlatıcısını kahramanlarından seçmesi ile benliğe dalmayı ve eyleme geçmeyi gerçekleştirmesi öykülerinde kimlikleşmenin yaşandığının göstergesidir. Böylelikle Duman, öykü dünyasını kurgularken kişilerin kendi benliğinde ve toplum

içerisindeki algılanış şeklini anımsatarak bu insanların kimliklerini tasvir eder. Bu durum öykülerinde var olan bu kimlik şekillenmesini hem bireysel hem de sosyal (kolektif) özellikleri taşıyan kişiler üzerinden yapmasını sağlamaktadır. Çünkü insan, “zihinsel ve fiziksel olarak hayatta kalma gereksiniminden” (Fromm, 2018: 20) dolayı bir kimliğe bürünmek zorundadır. Faruk Duman’ın öykülerinde de bu zorunluluğu sağlayan bireysel ve sosyal etmenlerin yansıdığı birçok karakter bulunmaktadır. Öykülerinde hâkim olan kahraman anlatıcının varlığı ve bu kahramanların aile yapılanmasının içindeki ergenlik sürecindeki çocuklar olması bu etmenlerin varlığını daha çok hissettirmektedir. Psikolojide Erik Erikson başta olmak üzere kimlik üzerine çalışan birçok bilim insanı, kimliğin oluşumunun ergenlik döneminde başladığını vurgulamıştır. Çünkü, “bu bağlamda kimlik keşfi süresi, kendini ve toplumu kabul etmeyi içermektedir. Yaşamın her döneminde ‘ben kimim?’ sorusu sorulmakla birlikte bu soru ergenlikte yoğunluk kazanmaktadır.” (Atak, 2011: 166). Bu nedenle yazarın, özellikle ergenlik döneminde ve kendini keşfetme sürecindeki karakterleri anlatıcı olarak seçmesi, kurgu dünyasında var olan kimikleşme evresinin başlangıcına dikkat çekmektedir.

Duman’ın *Islık Çeşitlemeleri* adlı öyküsünde kahraman anlatıcının “Erginliğimde, parmaklarımı ağzıma götürerek ıslık çalma düşüncesini bırakmam gerektiğine karar verdim.” (Duman, 2019a: 29) demesi ve *Gömü* öyküsünde yer alan bölümde anlatıcının erginleşme sürecine dair açıklamaları:

“Aklımdan türlü düşünceler geçiyordu. Hep olduğu gibi. Hep olduğu gibi. Bende, gözümü bu dünyaya açtım açalı. Şimdi daha iyi anımsıyorum. Annemle babamın beni bırakıp gidecekleri korkusu vardı. O zaman da bundan kurtulamamıştım. Ama artık bıyıklarım da terlemeye başladığına göre, dünyayı değiştirmenin yolunu kendimi değiştirmekten geçtiğini kavramaya başlamıştım.” (Duman, 2019a: 68).

Kimikleşmenin başlangıcı olan ötekileşme ve benliğe dalma eylemlerinin en çok erginleşme döneminde ortaya çıktığını göstermektedir. *Gömü* adlı öykünün devamında ise babasının sakladığı silahın yerini söyleyerek türlü işkencelere maruz kalan anlatıcının, yaşadıkları sonrası hayatın acı yönüyle yüzleşmesinin ardından başlayan kimlik kazanımının ilk adımı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bir an önce eve gidecek ve babama. Baba, ben ölmedim, bana neler ettiler de tabancanın yerini söyletmediler, diyecektim. O zaman babam benimle kuşkusuz gurur duyacaktı. Duyunca da bundan böyle bana daha farklı davranacaktı. Belki, keyfi yerinde olduğu zaman benim için de bir rakı kadehi çıkaracaktı masaya. Gel bakalım, diyecekti. Seninle artık birlikte içebiliriz. Neden dersen,

oğlum, sen de artık yaşamın değerini anladın da onun için. Evet, baba diyecektim, ben artık çocuk değilim, hem konuşmadım, gömümüzün yerini de onlara söylemedim.” (Duman, 2019b: 88).

Böylece yazar, anlatıcının yaşadıkları zorlukları aştığı için artık babasının gözünde kazanacağı bireysel kimliğine atıfta bulunmaktadır. Burada anlatıcının aslında Marcia'nın kimlik statüleri kavramlarından, kimliğini belirlemek için bir statüsüne son verip diğerine geçerek bireysel kimlik oluşumunu gerçekleştireceğini desteklemektedir. Çünkü öyküdeki anlatıcı, çocukluk döneminin özelliklerini yansıtan “İpotekli kimlik” statüsü içinde yani aileye sıkı bir şekilde bağlı olan ve bu yüzden hayata dair gerçek keşifler yapamama halinden “başarılı kimlik” statüsüne geçişini anlatmıştır.

Yazarın, erginlik çağını kimlik kazanma eyleminin başlangıcı olarak gördüğü bir diğer öyküsü ise *Kaptan Kanca'nın Bir Macerası*'dır. Ülkede askeri darbenin yaşandığı bir dönemin anlatıldığı bu öyküdeki anlatıcı, memur bir ailenin yaşadığı siyasi-sosyal hayata dair çatışmalarına şahit olan ergenlik dönemindeki çocuklarıdır. Kimikleşme sürecindeki çocuk, hayal dünyasında annesinin oya işlediği tığdan esinlenerek yarattığı Kaptan Kanca'nın (siyasi olarak suçlu görülen dayısı) Murat'ın kendisini ve komşularını tanımlayamadığı karanlık kişilerden kurtarmasını fantastik bir kurgu düzeninde okura anlatmaktadır. Bu olay düzlemi içinde, insanın erginlik çağında yaşadığı gerçek ya da hayali bireysel ve sosyal olayların kimlik oluşumunu nasıl etkilediği kimikleşme sürecinde olan anlatıcı tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Biz durup dururken akıl almaz bir maceranın içine düşmüşüz. Hem de heyecanlı, sürükleyici bir maceranın. Bildiğiniz gibi, böyle maceralar bizim her şeyimizdir. İnsan bir kere olsun bir maceraya karışmalı ondan sonra artık eski olmanın olanağı var mı?” (Duman, 2019b: 24)

Faruk Duman'ın anlatıcı yani başkişi ile başlayan öykülerindeki kimikleştirme süreci, kişilerin yaşadığı bireysel algılama ve sosyal yaşantının etkisi ile farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Öykü kişileri, bu farklı kimlik oluşumlarıyla toplum içerisinde değişik şekillerde var olan kimlik modellenmelerine bürünürler.

1.1. Nesneleşen-Simgeleşen Kimlik Modeli

Faruk Duman, öykülerinin esin kaynağı olan kişiler dünyasının bireysel alan ve toplumsal yapı içinde kimlik modellemelerini gerçekleştirirken; karakterlerin kendi benliklerini somutlayacak nesne ve simgesel kavramlardan yararlanmaktadır. Bu kavramların kişilerle özdeşleştirmesini ise bireyin içinde yaşadığı sosyal (kolektif) ortamın, dış dünyadaki kavramlara yüklediği anlamlardan yola çıkarak yapmaktadır.

Psikiyatrist Masterson'a göre kişilerin kimliklerini temsil eden kavramların olduğunu belirtir. Bu kavramların, "kişiye haz veren, rahatlık veren duyguların oluşturduğu birimle kişiye huzursuzluk, sıkıntı, acı, boşluk, değersizlik duyguları veren" (Özakkaş, 2013: 183) birimlerden oluştuğunu belirtir. Faruk Duman da öykü kişilerinde var olan bu birimler ışığında, kimlik yansımalarını nesnelere ya da simgelere yüklemiştir.

Nar öyküsünde yazar, zenne rolünde anlattığı Memet'in dış dünyaya yansıyan kimliğini Şahmeran ile özdeşleştirir.

"Güçsüz, hüzünlü bir Şahmeran gibi dolaşırdı evin içinde. Annesinin suretinde onu ele geçirmiş dolaşırdı. Odadan odaya süzülürdü sessiz, duvarların dibinde birikirdi. Siyah-beyaz fotoğrafların, bismillahirrahmanirrahimlerin, peyzajlarını. Mavi-beyaz gemi suretlerinin. Taşların. Koltukların içinde yuvarlanırdı, kışı bekleyen hüzünlü sobaların. Yatak dolabından geçer, koridorda uzardı. Uzun, upuzun bir koridor olup giderdi böyle zamanlarda. Kaygısız bir yolluk gibi akıp giderdi. (...) Sonra bu hüzünlü Şahmeran, konuklara hizmeti de eksik etmezdi. Ellerini yukarı kaldırarak kahkahalarla güler, yeni ikramlar için süzülüp giderdi." (Duman, 2019a: 218-219).

Sosyal (kolektif) bilincin simgesi olan Şahmeran, Memet'in kimliğini yansıtmaktadır. Memet'in bireysel seçimi olan zenne rolünün, toplum içindeki yansımalarının olumsuz şekilde alması ve bu durumun onun ruh dünyasında kaos ortamı oluşturması, okuyucuya Şahmeran simge sayesinde aktarılmaktadır.

Bıyıklarına Ağlayanın Öyküsü adlı anlatısında yazar, toplum içerisinde bıyık nesnesi ile popülerleşen ve ilgi gören bir babanın kimliğini çocuğunun gözünden anlatmaktadır. Anlatıcı olan çocuk babasını şu şekilde betimlemektedir:

"Babam doğalı; bıyıklarını kesmemiş hiç; her gün kolalamış; devasa bir kılıç gibi, ağzının üstünden iki yana uzanan dehşetli bıyıklar. Yıkandıktan sonra uzun, upuzun sarkan. Sarkıp babamın kucağında duran; zeytin tanelerinden yapılmış bir tespihi andıran." (Duman, 2019a: 33).

Çocuk için var olan baba figürünü, kendi dünyasında özel kılan ve toplumda kabul görmesini sağlayan bu bıyıklardır. Bir gün borçları yüzünden alacaklılar tarafından bıyıklar kesilince, babanın kimliği de aniden yok olmuştur. Bu yok oluştan sonra çocuk babasının ruh halinin yansımalarını "Günlerce yemedi, içmedi. Elinden ne gelir ki! Hiç. Oturup uzun uzun ağlayabildi yalnızca. Öyle de yaptı. Böğürdü böğürdü, evin duvarları sarsıldı böğürtüsünden. Ağlama yöntemlerinin en görkemlisiydi bu onun." (Duman, 2019a: 35) diye betimleyerek anlatmıştır. Nesneleşen kimlik, var oluşu nesnesinin yok olmasıyla birlikte ortadan kalkmaktadır. Çünkü

birey, ruh alemindeki duygularını nesnelere somutlaştırarak ilahileştirmiştir. Bu ilahilik ortadan kalkınca, birey kimliğini yitirmiş olacaktır. Kimliksizleşen birey, toplum içinde silikleştini düşünerek hayatla olan tüm bağı kesip, kimliksizlik gayyasında debelenmektedir. Tıpkı öyküdeki babanın, ağlaması ile debelenmesi gibi.

Göz adlı öyküde ise uzun bir süre sonra ailesinin yanına dönen kişinin, yıllar önce doğduğu yerde edindiği kimliği ile yeni oluşmaya başlayan kimliği arasındaki çatışmayı konu edinir. Çünkü insan hem bireysel hem de toplumsal hayatın ona sunduklarıyla var olan kimliğine farklı özellikler ekleyerek hayatta yer edinmeye çalışır. Nitekim kendi kimliğini oluşturma ve ispatlama sürecinde, kimlik bunalımları yaşayabilmektedir. Öykü kişisi de yaşadığı bu kimlik bunalımını bazı kavramalar üzerinden somutlayarak anlatmaktadır.

Öykü içerisinde kimlik bunalımının kavramlaştığı en önemli an rüya halidir:

“Rüya gördüm yine. Yalnızdım. Kuyuya doğru yürüyordum, otların üzerinde. Rüzgâr vardı, kuyunun uğultusunu işitiyordum. Kuyunun öğüdünü dinliyordum. Bununla birlikte, gözlerimin önünde kederli bir boynuz belirmişti. Bir salyangoz. Ne yana dönsem bu salyangozu taşıyordum. Bir şeyler değişiyordu, yenilenen bir şey vardı. Derken, gözle görünür bir rüzgâr, kuyunun başında burkaçlanmaya başladı. (...) Kuyunun başına çoktan gelmişim. Rüzgârın salyangozu tepemde döndürüyordu, ben de kuyuya bakıyordum. Kaynayan su, kabarcıklar oluşmuştu. Damlalardı, havada asılı kalmış. Hepsinde suretimi görüyordum. Ezilen, çürüyen suretimi.” (Duman, 2019a: 255-256)

Bu rüya hali ile kişi, tecrübeleriyle oluşturduğu yeni değerlerini mevcut kimliği ile birleştirirken bilinçaltında çektiği sancıları rüya ile açığa çıkarmaktadır. Bu sancuların yansımaları rüyasındaki “kuyu, salyangoz ve rüzgâr” nesnelere ile özdeşleştirmektedir. Kişi, kendi kimliğini yansıtan kuyu nesnesine, iyileştirici özelliği ile bilinen salyangoz ile ulaşacaktır. Bu varış yolculuğunu zorlaştırmak için ortaya çıkan rüzgâr, hayatındaki değişiklikleri simgelemektedir. Bu simgenin belirmesi ile iç dünyasında yaşadığı kimlik bunalımı ortaya çıkmıştır. Rüya sonunda rüzgâr eşliğinde kuyuya ulaşan kişi, yaşadığı bunalımının yansımalarını ezilen ve çürüyen bir suret olarak göstermektedir.

Yazar, “Emanet” adlı öyküsünde köyünde ebelik yapan ve atalarına dair Ermeni olduğu düşünülen yaşlı Ebe Zeliha’nın, toplumsal baskınlardan çekindiğinden yalnız başınayken kendine ait dilde konuşan ve şarkı söyleyen sırlar dolu bir karakteri kurgu dünyasında işler. Öykünü anlatıcısı ve başkışisi çocuk, annesinin doğumuna başlamasıyla babasıyla Ebe Zeliha’yı getirmek için yola çıkarlar ve dönüş yolunda Ebe Zeliha’nın toplumdaki kimliğini sürekli yanında taşıdığı “sandık” nesnesiyle özdeşleştirmektedir.

Anadolu'daki sandık kavramına bakış, öyküde şu şekilde anlatılmıştır:

“Bazı kadında bir sandık bulunur. Kiminde ceviz. Kiminde kestane. Böyle açıldığı vakit içinde bu meyvelerin kokusu çıkar. Öyleyse bu sandıkları arada sevmek lazımdır. Hem artık ağaç olmayanı. Hem de o eski ağaçlığın kokusunu taşıyan nice sevsen az değil midir? (...) Yine de sandığı öyle orta malı bir nesne zannetmek olmaz. Bunun açılışı gibi, kapanışı da törenle yapılmalı ki, her sandık bir devlet demektir. Sır saklar, nice keder biriktirir. Yine de, her kadında ayrı, başkalarına hiç benzemeyen bir sandık bulunur.” (Duman, 2019a: 453).

Anadolu'da bir gelenek halini alan hatta her kadının simgesi haline gelen sandık, Ebe Zeliha içinde çok önemlidir. Onun sandıkla özdeşleşen kimliğini çocuk şu şekilde anlatır:

“Ebe Zeliha'nunki, böylesi bir şeydi. İriceydi, cevizle yontulmuştu. Açıldığını gören olmamıştı. Ebe Zeliha'nın ağır, eski dualara benzeyen sözleri gizli saklı dinleyen bulunurdu elbet. Ama sandık törenine şahit olunmamıştı. Oysa, herkes bilirdi; ebeydi, üstüne titrerdi sandığının. Bunu alır. Koynunda saklayarak uyur. Bahçede çalışması tuttuysa yanında taşır. Bir gölgelik kurularak korurdu. Sanırsın hazine var; Ebe Zeliha nereye, sandık oraya. Bu yaşlı kadın bu çileli sandığın içinde ne taşır, neyi korurdu?” (Duman, 2019a: 453).

Ebe Zeliha'nın sakladığı bu sandık ve içindeki emanetler, yıllarca toplum içerisinde dışlanma korkusu yüzünden kendilerini var eden inançlarını ve değerlerini saklayan bireylerin, üzerlerine toprak attıkları gerçek kimliklerini simgelemektedir.

1.2. Anonimleşen Kimlik Modeli

Zimbardo'nun kimlik kuramına getirdiği kimliksizleşme teorisinde, bireyin bir büyük topluluk içine girdikten sonra zamanla kendi kimliğini kaybettiğini belirtir. Çünkü “büyük bir grupta bulunmak ona anonimlik sağlar ve hareketlerinin sonuçlarına ait sorumluluğunu zayıflatır.” (Arkonaç, 2016: 271). Bu durum, anonimleşen yeni bir kimliğin oluşmasına neden olmaktadır.

Faruk Duman'da *Kaptan Kanca'nın Bir Macerası* adlı öyküsünde, anonimleşen kimlik modellerine yer vermiştir. Bu kimliklerin öyküdeki temsilleri, askeri yönetimin belirlediği kitlesel psikoloji ile donanmış olan askerlerdir. Darbe döneminin anlatıldığı bu öyküde, alınan sıkı tedbirlere karşı askerlerin kendi öznel kimliklerini yok saydığı ve tamamen kitlenin belirlediği kimliğe bürünerek sorumluluk almadan hareket ettiği görülmektedir. Kitlenin oluşturduğu emirlere uyan askerler, küçük bir çocuğun günlerce işkence çekmesine neden olmuş bir güce sahiptir.

“Bireyin kitle içinde karşı konulmaz bir güce sahip olduğu duygusuna kapılması

ve böylelikle bir duyguyla kendini birtakım içgüdüsel isteklerin eline teslim etmesidir; oysa normalde çaresiz dizginleyip frenleyeceği içgüdülerdir bunlar. Anonimlikte, dolayısıyla kitlesel sorumsuzlukta bireyleri geride tutan sorumluluk duygusu tümüyle silinip gider.” (Freud, 2021: 30).

Öyküde de anlatılan bu işkence sahneleri, askerlerin sahip olduğu kitlesel güçle bireysel kimliklerinde var olan sorumluluk duygusunun tamamen yok ettiğini göstermektedir.

1.3. Damgalı Kimlik Modeli

Kişilerin belirli özelliklerine göre çeşitli kimliklendirme sınıflandırılması yapılabilmektedir. Bu sınıflandırma modellerinden biri de “*Damgalı Kimlik*” kavramıdır. Bu kavramı Goffman şu şekilde açıklamıştır:

“Birbirinden oldukça farklı üç damga tipinden bahsedilebilir. Öncelikle (1) beden korkunçlukları – muhtelif fiziki deformasyonları- gelir. Sonra (2) zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları gelir. (...) Son olarak da (3) ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar vardır; bunlar, soy bağıyla aktarılabilir.” (Goffman, 2014: 31).

Bu sınıflandırma ile kişi, bireysel ve toplumsal yaşamında iyi ya da kötü bir kimlik edinimini gerçekleştirmektedir. Faruk Duman’da öykülerinde, damgalı kimliği temsil eden birçok karakterin anlatımına yer vermiştir. Goffman’ın belirttiği damgalı kimliği dair belirlediği ilk maddeyi karşılayan öykülerinden biri “*Ormanda Kederle Kayıp*”tır. Bu öyküsünde yer alan ve “Burunsuz” olarak tanınan Nusret adlı gencin babası ile tartıştığı sırada, babası tarafından hançerle burnunun kesilmesi sonucunda ortaya çıkan damgalı kimliği anlatılmaktadır. Bu kimliğin tasviri öyküde anlatıcı kardeşi tarafından “Gözlerimi uzatıp izlerdim burunsuz Nusret’i. Burnu yoktu. Burunsuz yüz, babamın bir andacıydı ona. Yüz hanı, evvel zaman yolcusunu unutamamış. Öyle ya, hançer, konuktur. Kim bir hançeri sonsuza kadar buyur edebilmiş?” (Duman, 2010: 76) bu şekilde yapılmaktadır. Bu kimliği ile Nusret, toplumda ve ailesinde burunsuz olarak damgalanan ve yaşama dair tek gayesi, ona bu hale getiren babasından intikam almak isteyen bir kişi kimliğine bürünür.

Duman’ın Goffman’ın belirttiği damgalı kimliği dair belirlediği ikinci maddeyi karşılayan öykülerinden biri “*Dere*” öyküsündeki Nuran karakteridir. Bu karakter, düzgün bir aile ortamında büyümeyen ve küçük yaşlarda ailesinin kötü yaşam koşullarından kaçıp evlenen fakat sonradan kendisi de evliyken giriştiği birden çok yasak aşk ile toplumda kötü kadın damgasıyla adlandırılmaya başlamıştır. Bu durumu duyan abileri tarafından öldürülen Nuran’ın, böylelikle damgalı kimliği sonlanmıştır.

1.4. Modern Kurgunun İlk Kimlik Modeli: Don Kişotlaşmış Kimlik

Modern edebiyatın öncüsü olan Cervantes'in Don Kişot adlı romanı, anlatı dünyasında kimlik oluşumunun ilk örneklerinden sayılmaktadır. Jale Parla, Don Kişot'u şu şekilde tanımlamaktadır:

"Don Kişot, varoluşçu kahramanların öncüsüydü, çünkü kimliğini ve eylemini kendi seçimiyle ve sürekli yeniden tanımlayarak belirliyordu; böylece özgün değil varoluşun geçerliliğini savunuyordu. (...) Don Kişot'un deliliğinin genel geçer delilik tanımlamalarıyla resmedilmesi ve sonra bu tanımın karakter üzerin de değil de, karakterin girdiği durumlar, ilişkiler, katıldığı söylemler yoluyla sorgulamasıdır. Yani, Don Kişot birkaç istisna dışında hep delice davranacaktır, ama yarattığı durumlardan çıkan soru ve sorular ancak akıllıların hesaplaşabileceği, baş etmeye çalışıp pek de baş edemedikleri sorular olarak kalacaktır." (Parla, 2017: 34-35).

Kısacası delilik adı altında ve klasikleşmiş kalıbın dışına çıkılarak farklı bir şekilde karakterize edilen Don Kişot'un, eser içinde romantik bir kimlik yapısından gerçekçi bir kimlik yapısına geçerken yaşadığı olayların, kendisinde gerçekleştiği kimlik değişikliğini anlatmaktadır.

Faruk Duman'da birçok öyküsünde şövalye kılığına bürünmüş ve hayal dünyasında yaşayan delilik adı altında gerçekliği sorgulayan Don Kişot'un kimliği etrafında biçimlendirdiği, "*Don Kişotlaşmış kimlik*" olarak adlandırılacak karakterler yaratmıştır. Bu kimliğe sahip karakterlerden biri de "*Sarmaşık*" adlı öyküsünde yer almaktadır. Öyküde, hayal dünyasında yaşayan kimliğin bir andacı ve zarif bir kılıçla kent ortasında yürürken, yaşadığı toplumun aksaklıkları ile karşılaşır.

"Ayaktakımı vardı her yerde, işsiz güçsüzlerle hakkı yenmişler. Miskinler de vardı elbette, ev kadınları da. Bunlar yaz günlerini gölgeliklere geçirirlerdi. Akşamüzeriyse, evlerin duvarlarında görünmez birer suret imişler de, çalışma saatlerini tamamlamışlar gibi usulca kıpırdayıp çıkaralardı yerlerinden. Böylece sokaklar ansızın kalabalıklaşır, kent binlerce insanın derdiyle inlemeye başlardı." (Duman, 2019a: 321).

Bu durumdan sorumlu olarak gördüğü Kaymakam'ın binasına gerçekleştirdiği hayal ve gerçekle harmanlanmış saldırısı anlatılmaktadır. Kendisini şövalye olarak adlandıran karakter, Kaymakamın binasının önünden geçerken binayı saran "eski bir cine benziyordu sarmaşık. İki yanından uç vermişti, iki kurnaz kulağa benziyordu bu uçlar. Başına buyruk kulaklardı,

yukarıdaki pencerelere uzanmışlardı. İçeriye dinliyor olmalıydı; huzursuz bir cindi bu.” (Duman, 2019a: 322). Don Kışotlaşan karakter, bu cinle kaplanım adını verdiği kılıcıyla savaşmaya kalkar. Sarmaşıkların ardında oturan devasa kuyruk olarak tanımlanan Kaymakam ile karşılaşması bu savaşı daha çetin hale getirmiştir.

“ ‘Sokulma’ dedi. Penceresinden başını uzatarak. ‘Hadi Defol!’ kuyruğunu penceresinden sarkıtmış oturuyordu makamında kaymakam, anlamıştım, ama daha işimi bitirememiştim onunla. Kaplanımın ensesine tutunarak doğrudum, böylece sarmaşığın derinliklerine doğru hücumla kalktım. Yine de, kaymakamın çevremi saran adamlarıyla dövüşemedim tabii, arı kılığına girmiş yüzlerce soysuzla kim başa çıkabilir?” (Duman, 2019a: 323).

Don Kışotlaşan karakter, böylelikle gücünü yetersizliğini fark eder ve durumu kabullenerek gerçek dünyanın gerçekleriyle donanmış yaşamına geri döner. Faruk Duman da bu öyküsünde, tıpkı Cervantes’in yaptığı gibi, hayal dünyasında yaşayan bireyin var olan gerçeklikle yüzleşmesi sonucunda, gerçek hayatta var olan realist kimliğine geri dönüşü vurgulanmıştır.

SONUÇ

Modern insanın dış dünya temsili olan kimlik kavramı, bugün birçok bilim dünyasının incelediği bir alan olmuştur. Kimlik, kişilerin bireysel varlık ve sosyal (kolektif) alanların birleşimi ile ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimlerde felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi bireyi sorgulayan ve toplum içerisindeki yerini belirleyen alanlar, kimlik kavramına ya bireysel ya da toplumsal değerler açısından incelemiştir. Edebiyat biliminde ise anlatı metinlerinin kurgu dünyasında ya bireyin ya da toplumun gelişimsel aşamalarına yer verilmesi, kimlik kavramının önemini artırmıştır. Çünkü bireyin ve toplumun dış dünyadaki yansıması kimlik sayesinde olacak ve sanatçılarda bu yansımaları kurgu eserlerinde böylelikle yansıtılabilecektir. Bunun için sanatçı iyi bir birey ve toplum gözlemcisi olmalıdır. Ayrıca kişilerin hayatlarındaki gelişmeleri ve yansımalarını kurgu dünyasında doğru bir şekilde bir aktaracaksa psikoloji bilimindeki bireysel kimlik gelişimi ve sosyolojideki sosyal (kolektif) kimlik gelişimi hakkında bilgi sahibi olmak zorundadır.

Bu çalışmada da Türk edebiyatında bireydeki kimlik gelişiminin öykü dünyasına nasıl yansıtıldığını göstermek için, son dönemin öykü yazarlarından olan Faruk Duman’ın öykülerinde var olan kimliklere ve bunların oluşum şeklinin dahil oldukları kimlik modellerindeki yansıtma durumlarına değinildi. Böylelikle modern insanla daha da önemi artan kimlik kavramının edebiyat bilimi ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılarak, Türk edebiyatında bu alanı daha kapsamlı bir şekilde ele alacak çalışmalara öncü olmak amaçlanmaktadır. Ortaya çıkacak yeni çalışmalar hem kimlik kavramına hem de edebiyat

alanına önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- ANIK, Mehmet (2012), **Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi**, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul.
- ARKONAÇ, Sibel A. (2016), **Ana Akım ve Eleştirel Sosyal Psikoloji- İnsan İnsan İçinde-**, Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- ATAK, Hasan (2011), “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches İn Psychiatry**, S. 3, s. 163-213.
- DUMAN, Faruk (2010), **Kedi’çi Masallar**, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- DUMAN, Faruk (2019a), **Zeytin Taneleri Birbirine Vuruyor-Toplu Öyküler-**, Hep Kitap Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, Faruk (2019b), **Kaptan Kanca’nın Bir Macerası ve Öbür Yeni Öyküleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2021), **Kitle Psikolojisi**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul.
- FROMM, Erich (2018), **Psikanalize Yeni Bir Bakış**, (Çev. F. Sezer), Say Yayınları, İstanbul.
- GASSET, Ortega (2019), **İnsan ve Herkes**, (Çev. Gül Işık), Metis Yayınları, İstanbul.
- GOFFMAN, Erving (2014), **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, Heretik Yayınları, Ankara.
- GÖKTOLGA, Oğuzhan (2012), **Postmodernite ve Siyasal Kimlikler**, Bilsam Yayınları, Malatya.
- MAALOUF, Amin (2015), **Ölümcül Kimlikler**, (Çev. Aysel Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon (2005), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü), Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ÖZAKKAŞ, Tahir (2013), **Kimlik-Kendilik Ego Durumları ve Çoklu Kişilik**, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, İstanbul.
- ÖZTUNÇ, Mehmet (2013), “Faruk Duman ile Söyleşi”, **Türk Dili**, C. 104, S. 738.
- ÖZTÜRK, Yücel (2007), “Tarih ve Kimlik”, **Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 2, S. 1, Sakarya, s. 1-25.
- PARLA, Jale (2017), **Don Kişot -Yorum, Bağlam, Kuram-**, İletişim Yayınları, İstanbul.

TURAL, Sadık (1988), **Kültürel Kimlik  zerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.